

בס"ד
שיעורי "ליל שיש"י"
בישבה"ק ברכת יצחק
שנה י"א

פסח
אב המבקש מבנו לשהות עמו בליל הסדר עם
נכדיו האם מחוייב לעשות כן

האם מועיל שומע כעונה בסיפור יציאת מצרים

א. מעשה באדם אשר חננו ה' בבנים ונכדים, ובעת התקרב חג הפסח, ביקש את בנו שישהה אצלו בליל הסדר, כדי שיוכל לקיים מצות "והגדת לבניך" כראוי, מאידך הבן חושש שהוא עצמו לא יוכל לקיים מצות סיפור יציאת מצרים לבניו, באשר מנהגו של אביו לספר לבדו את סיפור יציאת מצרים, נשאלה השאלה האם מחוייב ללכת אצל אביו, או דלמא כיון שלא יוכל לספר בעצמו אינו מחוייב להפסיד מצוה שלו, כדי לקיים מצות אביו.

והנה אילו המצב היה שלולי שהבן היה עומד לפני אביו בליל הסדר, היה אביו מפסיד לגמרי מצות סיפור יציאת מצרים, ומאידך הבן בהיותו אצל אביו מפסיד רק קיום מצוה בשלימות, יתכן שהבן היה צריך לוותר על שלימות המצוה, כדי שיוכל אביו לקיים עיקר המצוה, וכמו שמצינו בדברי המג"א (סי' תרע"א סק"א) לגבי נר חנוכה שאם לחבירו אין כלל שמן להדלקת נר חנוכה, יש לו לוותר על הידור מצוה שלו, כדי שיוכל חבירו לקיים עיקר המצוה, וכ"כ המג"א (סי' תרנ"ח ס"ק י"ב) לגבי קיום מצות ד' מינים שיש לו לוותר על אתרוג שלו כדי שיוכלו בקהילה מסויימת לקיים מצות ד' מינים, והוא ייצא באתרוג הקהל. אבל יש לחלק בין המקרים, שהמקרה שעסק בו המג"א למקרה הנידון, מדובר שהאב בכל מקרה יוכל לקיים המצוה, אפי' אם יספר מעשה יציאת מצרים לעצמו, (כמבואר בפסחים דף קט"ז א') ואולי בכה"ג לא מוטל על לוותר על קיום מצוה בשלמותה, כדי שיוכל אביו לקיים מצוה בשלמותה.

ב. והיה מקום לומר שכאשר הבן מאזין למה שאביו מספר במעשה יציאת מצרים, מקיים גם הוא מצוה זו, מדין "שומע כעונה". וכן נקטו גדולי הדורות, ה"ה הרא"ם (בתשובה ח"א סי' מ"א ד"ה ראה, הובא בהגדה של פסח "שבח פסח דיני מגיד אות ב') שסובר שאם שמע מאדם אחר סיפור יציאת מצרים, הרי הוא מקיים המצוה בעצמו מדין "שומע כעונה". וכ"ה דעת המנחת חינוך (מצוה כ"א אות ד') והחתם סופר (שו"ת או"ח סי' ט"ו). והמנח"ח הביא ראיה לדבריו מהא דמצינו בפסחים (דף קט"ז ב') שרב יוסף ורב ששת אמרו את ההגדה בפני בני ביתם. וע"ע בספר "מעשה רב" שמנהג הגר"א היה שאומר ההגדה וכולם שומעים, וכן בשו"ע הרב (סי' תע"ג סכ"ד) שכתב שנכון שבני הבית יצאו יד"ח מפיו של בעה"ב, משום דברב עם הדרת מלך. (וע"ע הליכות שלמה, פסח, עמ' רס"ג שדי באחד שיספר לכל המסובים).

שומע כעונה לא יכול להחשב כמו שאומר לאחרים

ג. אמנם כל מה שעסקו הפוסקים הנ"ל, הוא לענין קיום מצות סיפור יציאת מצרים, שמקיים גם בעודו שומע כעונה, ולפי"ז הבן בעודו סמוך על שולחן אביו, גם הוא מקיים המצוה של סיפור יציאת מצרים, אך כו"ע מודו שהמצוה המושלמת היא שיספר לבנו, שהרי אמרה תורה "והגדת לבניך". ומבואר בגמ' בפסחים (דף ק"ט א') שעושים שינויים בסדר, כדי שהבן ישאל, ומכאן יש לדון שכיון שהבן המצוי אצל אביו, לא יוכל לקיים המצוה בשלימות, באשר לא יוכל לספר לבנו, האם יש לאדם לוותר משלו על קיום מצוה בשלמותה (והיינו לספר לבנו) כדי שיוכל אביו לקיים מצותו בשלמות.

ואין לומר שמכיון שמדין שומע כעונה חשיב כמו שמדבר, ממילא הוא כמו שמספר לבנו, דעד כאן לא אמרין שומע כעונה, רק לגבי הך שנחשב כמו שמדבר, אבל ודאי לא הוא כמו שמדבר לאחרים, וכמו שמצינו בדברי הבית הלוי הנודעים (בספרו עה"ת, בקונטרס על עניני חנוכה), שסובר שלא מועיל שומע כעונה, לגבי ברכת כהנים. ובשם הגר"ח הביאו לפרש בדבריו שהכוונה שמכיון שיש הלכה לברך את ישראל, כאדם האומר לחבירו (ולמדו זאת מאמור להם) הרי לא יועיל שומע כעונה לכך שיחשב כאילו אומר למתברך. וא"כ הוא הדין גם לגבי והגדת לבניך, שלא נחשב כמו שאומר לבנו, (וכבר העיר זאת השבח פסח הנ"ל), וא"כ אפשר שאינו מחוייב להפסיד קיום מצוה בשלימות שלו כדי שיוכל אביו לקיים המצוה בשלימות.

האם חולקים כבוד לרב או לאב במקום הפסד מצוה

ד. והנה הביכורי יעקב (סי' תרנ"ו סו"ס ט"ז) דן באופן שיש בנמצא לרכוש אתרוג אחד, ואדם גדול חפץ לקנותו, האם צריך לוותר על המצוה שלו, כדי שאדם הגדול יוכל לקיים מצות ד' מינים, והביא מספר שיורי כנסת הגדולה, שנקט, שאין צריך לוותר משלו, מכיון שמה שציוונו ה', אין חולקין כבוד לרב. ולמד מכאן הביכורי יעקב, שה"ה לגבי אביו א"צ לנהוג כבוד בזה, מכיון שנקטינן שכיבוד אב משל אב, וויתור על מצוה, הוא מחלקו של הבן וממילא אינו מחוייב בכך.

מאיך מדברי החות יאיר (סי' קפ"ו) והבן יהודע (סוכה דף מ"א ב') עולה שראוי לאדם לוותר על הידור מצוה שלו לצורך כבוד רבו, (שביאר המעשה של ר"ג וזקנים שהיו באין בספינה, ור"ג קנה הלולב באלף זוז, והאחרים נמנעו מלקנות, מפאת כבודו של ר"ג) ומסתבר שה"ה כשמדובר בכבוד אביו. ולפי"ז בבואנו לדון אם חייב הבן לוותר על הידור מצוה שלו לצורך הידור מצוה של אביו, הדבר תלוי במחלוקת הפוסקים הנ"ל, שלדעת השו"ע כנה"ג אין צריך לוותר משלו, ולדעת החות יאיר והבן יהודע צריך לוותר משלו.

אלא שיתכן שהמקרה שדיבר בו הכנה"ג הנ"ל אינו דומה למקרה של החכמים שהיו באים בספינה, שהשו"ע כנה"ג מדבר במקרה שאילולי שיקנה האתרוג לעצמו לא יהיה ברשותו לולב כלל, וע"ז חידש שא"צ לחלוק כבוד לרב במקום הפסד מצוה, משא"כ במקרה של החכמים הבאין בספינה הרי כולם קיימו המצוה בלולבו של ר"ג, וכל הנידון הוא רק לענין הפסד הידור מצוה (שעדיף שיקנה הד' באופן שאינו קונה במתנה), ובכי הא כולם מודים שיחלוק כבוד לרב או לאביו. וא"כ לנידון דידן יש לו לבן להעמיד עצמו אצל אביו למרות שמפסיד קיום המצוה בשלימות.

מאיך י"ל שיש לחלק בין הידור מצוה לבין קיום המצוה בשלימות, והמצוה של והגדת לבניך, אינה בכלל הידור מצוה, אלא קיום מצוה בשלמותה, וא"כ אף אם נאמר שבמקום הפסד הידור מצוה יש לו לוותר משלו מחמת כבוד אביו או רבו, מ"מ במקום הפסד קיום מצוה בשלמותה, דהיינו לומר לבנו, אין צריך לוותר משלו.

האם ניתן לקיים מצות והגדת לבניך ע"י שליח

ה. והנה יש מהפוסקים (יע"י תשובות והנהגות ח"ב סי' רל"ו, ובשו"ת בצל החכמה ח"ו סי' ס"ז) שהציעו שהבן ימנה את אביו לשליח לספר עבורו סיפור יציאת מצרים, ובכך יקיים הבן מצות והגדת לבניך, לבניו שלו. (אלא שהגר"מ שטרנבוך שליט"א כתב שמצד מצוה בו יותר מבשלוחו ראוי שיספר קצת בעצמו, אך הבצל החכמה בסוף תשובותו שם, כתב שאין לחוש לזה יע"ש).

אך בפשטות הדבר תלוי ועומד בגדר המצוה של והגדת לבניך, שהנה יש לחקור חקירה יסודית, האם הבן כלול במצוה של והגדת לבניך, או שמא הבן הוא רק היכי תימצי לקיום מצות האב, ואינו שייך לגוף המצוה (היינו שאין לו מצוה מיוחדת לשמוע מהאב). וכמה נפק"מ בדבר, א' באופן שהאב תושב חו"ל ונוהג יו"ט שני, ואילו הבן תושב א"י, האם יש לבן מצוה לשמוע מהאב בליל יו"ט השני, סיפור יציאת מצרים, שאם נאמר שהוא רק מצוה על האב, אזי אין הבן מחוייב להעמיד עצמו מצד מצות סיפור יציאת מצרים (אלא מצד כיבוד אב בלבד) ואם נאמר שהבן כלול במצוה, הרי יש לו להעמיד עצמו אצל אביו, אפי' שלגביו אינו נוהג כעת ליל הסדר. ב' האם צריך האב לספר לכל בניו, או שמא מקיים המצוה כתיקונה בספרו לבן אחד בלבד.

ובספר מאורי המועדים (עמ' ל"ב) הובא משמו של הגרמ"ד סולביצ'יק שליט"א, שהוכיח שמצוה זו מוטלת על האב בלבד, וראייתו מדברי המשנה בקדושין (דף כ"ט א') שבמנותה המצות המוטלות על האב לעשות לבנו, כמילה ופדיון הבן, לא הזכירה בהדי מצות אלו, גם מצות "והגדת לבניך", ומבואר שאי"ז מצוה של הבן שהאב חייב לסייע לבנו בקיומם, אלא הוא מצוה של האב בלבד.

נמצא א"כ שגדר המצוה הוא לא שהבן ידע מסיפור יציאת מצרים ע"י האב, אלא שעל האב מוטל לספר סיפור יציאת מצרים לבנו, ומה שאמרה תורה "והגדת לבניך" הוא צורה בקיום המצוה, (ובודאי שתכלית המצוה היא שהבן ידע סיפור יציאת מצרים, אך הבן אינו שייך למעשה המצוה). ומעתה צ"ב מה יועיל שליחות בזה, בשלמא אם גדר המצוה היה בהוודע לבן סיפור יציאת מצרים ע"י אביו, שפיר ניתן לומר שניתן לקיים המצוה באמצעות שליח, אך כיון שמה שאמרה תורה והגדת לבניך הוא צורה בקיום המצוה, האיך ניתן לומר שליחות על ענין זה שהרי אין צורת המצוה לדאוג שהבן ידע אלא שהאב יספר וצ"ע.